

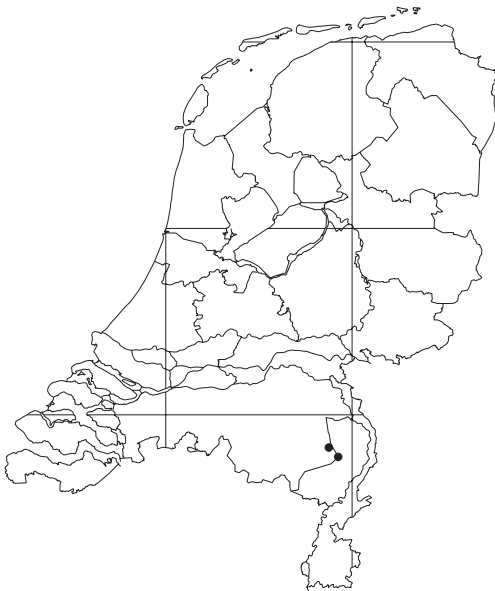
EEN ONTDEKKING IN DE PEEL: DE UIL *XESTIA STIGMATICA* NIEUW VOOR NEDERLAND (LEPIDOPTERA: NOCTUIDAE)

Frans Post

Xestia stigmatica werd in 2001 voor het eerst in Nederland aangetroffen, in de Peelstreek. In 2007 werd in dezelfde omgeving een tweede exemplaar gevangen. Deze nachtvlinder was al uit vrijwel geheel Europa bekend, maar nog niet uit ons land. Het is opmerkelijk dat deze soort niet vaker in ons land wordt aangetroffen want de habitat, goed ontwikkelde mantelvegetaties met een rijke kruidenbegroeiing, komt veel voor. Door veranderingen in het bosbeheer neemt dit biotooptype zelfs in omvang toe. Misschien dat deze nieuwe vondst de eerste is van een reeks van nieuwkomers als gevolg van de voorspelde temperatuurstijging.

INLEIDING

In 2001 en 2007 werd in de Deurnese Peel een vrouwtje verzameld van *Xestia stigmatica* (Hübner, 1814) (fig. 2). Deze soort was nog niet eerder gevonden in Nederland. De vindplaatsen liggen

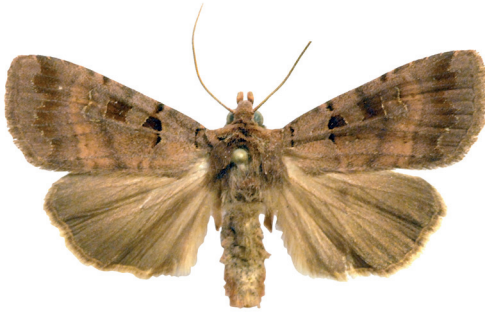

Figuur 1. Vindplaatsen van *Xestia stigmatica* in Nederland.

Figure 1. Sites where *Xestia stigmatica* was found in the Netherlands.

in de gemeente Deurne in de provincie Noord-Brabant (Amersfoortcoördinaten 188 380 en 191 379) (fig. 1). De vangst van een nieuwe soort macronachtvlinder voor de Nederlandse fauna is geen alledaags verschijnsel. In de jaren 1980 werden zeven nieuwe soorten ontdekt en tussen 1990 en 1994 kwamen er nog vier bij. De voorlaatste was de vangst van *Zygaena viciae* (Denis & Schiffermüller, 1775) in het uiterste zuiden van Limburg (Koomen 1996). In 2006 vond er een influx plaats van *Platyperigea kadenii* (Freyer, 1836) (Van Vuure 2007). Slechts vier van deze 12 soorten hebben zich in Nederland gevestigd waarvan een in Zeeland en drie in Zuid-Limburg. Bij de zeven overige soorten bleef het bij één of enkele waarnemingen. Dat brengt het aantal in Nederland voorkomende Macrolepidoptera, zonder de groep van de dagvlinders, op circa 845 soorten. Dat de afgelopen 12 jaar maar twee nieuwe soorten zijn ontdekt laat zien dat de Macrolepidoptera goed onderzocht zijn.

Sinds 2001 wordt door de auteur onderzoek gedaan naar het voorkomen van nachtvlinders in de Peel, op de grens van de provincies Noord-Brabant en Limburg. Het betreft een tweetal gebieden: de Grootte Peel (ca 1.400 ha) en de Mariapeel. Dit laatste terrein bestaat uit verschillende delen, zoals de Deurnese Peel,

Figuur 2. Het eerste Nederlandse exemplaar van *Xestia stigmatica*. Foto Frans Post.
Figure 2. The first Dutch specimen of *Xestia stigmatica*. Photo Frans Post.

Figuur 3. *Xestia triangulum*. Foto Frans Post.
Figure 3. *Xestia triangulum*. Photo Frans Post.

Mariaveen en Griendtsveen (ca 3.000 ha). Aan beide gebieden zal ruim 1.500 ha nieuwe natuur worden toegevoegd in het kader van de uitbreiding van de Ecologische Hoofdstructuur. De Peel is grotendeels in handen van Staatsbosbeheer. Enkele gemeenten en particulieren bezitten eveneens veenrestanten.

Tot halverwege de jaren 1960 is de Peel op grote schaal ontgonnen. Tienduizenden hectaren werden omgezet in landbouwgrond en ook de overgebleven natuurgebieden zijn over grote oppervlakten ontdaan van hun veenlagen. Ondanks deze zware ingrepen heeft de Peel een rijke flora en fauna. De Grote Peel is een Nationaal Park en beide gebieden zijn aangemeld als Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebied.

In dit artikel wordt ingegaan op de herkenning van *Xestia stigmatica*, het areaal, de Nederlandse vindplaats en de habitat.

DE NEDERLANDSE VONDSTEN

De eerste vondst werd gedaan op 13 augustus 2001 in de Deurnese Peel. Aangetrokken door twee 500 Watt lampen verscheen een vrouwtje van *X. stigmatica* om 23.00 uur op het laken. Op 6 augustus 2007 werd het tweede vrouwtje van *X. stigmatica* waargenomen op 2,5 kilometer

van de vindplaats uit 2001 maar in hetzelfde peelgebied in de gemeente Deurne. Circa honderd bomen waren besmeerd met stroop, met name bedoeld om *Mormo maura* (Linnaeus, 1758) te lokken. Temidden van een tiental vlinders waaronder enigszins gelijkende soorten als *Diarsia rubi* (Vieweg, 1790) en *Xestia c-nigrum* (Linnaeus, 1758) leek een *X. stigmatica* te zitten. Sinds de vangst uit 2001 is het devies 'bij twijfel meenemen' en thuis bleek het inderdaad om *stigmatica* te gaan.

DETERMINATIE

Xestia stigmatica is een nachtvlinder met 4 cm spanwijdte. De soort stond tot 1997 bekend als *Xestia rhomboidea* (Esper, 1790). De naamlijst van Fauna Europaea (Fibiger & Skuhle 2004) hanteert echter de naam *X. stigmatica* conform de taxonomische revisie door Hacker (1998) en deze naam wordt daarom overgenomen.

Het geslacht *Xestia* waartoe *stigmatica* behoort, maakt deel uit van de familie Noctuidae (uilen) die in Nederland circa 363 vertegenwoordigers telt. Er zijn acht *Xestia*-soorten waarvan *c-nigrum*, *triangulum* (Denis & Schiffermüller, 1775), *baja* (Denis & Schiffermüller, 1775), *sexstrigata* (Haworth, 1809) en *xanthographa* (Denis & Schiffermüller, 1775) algemeen tot vrij algemeen

Figuur 4. *Xestia ditrapezium*. Foto Frans Post.
Figure 4. *Xestia ditrapezium*. Photo Frans Post.

Figuur 5. *Diarsia brunnea*. Foto Frans Post.
Figure 5. *Diarsia brunnea*. Photo Frans Post.

voorkomen terwijl *castanea* (Esper, 1798) en *agathina* (Duponchel, 1827) zeer zeldzaam zijn. De status van *X. ditrapezium* (Denis & Schiffermüller, 1775) is onduidelijk, specialisten vangen de soort niet tot mondjesmaat. Een bruinige, licht afwijkende *X. c-nigrum* of *X. triangulum* wordt bij vluchtige beschouwing snel voor *X. ditrapezium* versleten, waardoor er een vertekend beeld is van het voorkomen. Zo werd het vrouwtje uit 2001 in eerste instantie aangezien voor *X. ditrapezium*. Bij nadere beschouwing bleek de vlinder echter donkere achtervleugels te hebben waar de lichte franje aan de achtervleugels fel tegen afstak. Een tweede opvallend kenmerk bevond zich in het zoomveld van de voorvleugel. De donkere en aan de buitenzijde licht gekartelde band komt niet voor bij soorten met een vergelijkbare tekening zoals *X. triangulum* (fig. 3) of *X. ditrapezium* (fig. 4).

Zittend op het laken met gesloten vleugels is er ook een overeenkomst met *Diarsia brunnea* (Denis & Schiffermüller, 1775) (fig. 5) maar deze uil heeft lichte achtervleugels en een gelige nier- en ringvlek zijn bij *X. stigmatica* niet opgelicht, hoogstens is er sprake van een lichte belijning. Na raadpleging van veldgidsen (Koch 1972, Skinner 1984) leidde de determinatie tot *X. stigmatica*. Het plaatwerk in de gids van

Skinner maakte dat direct duidelijk, terwijl de Duitse tekst uit Koch de doorslag gaf op de kleine details. De combinatie van de zoomband in de voorvleugel, de donkere achtervleugels met lichte franje en het vrijwel ontbreken van de tekening van ring- en niervlek zijn uiteindelijk bepalend. De determinatie lijkt eenvoudig maar is dat niet. Bij een revisie van de verspreiding van *X. stigmatica* in Groot-Brittannië bleek er regelmatig sprake te zijn van foute determinaties (Waring 2003, Parsons 2004). Veel waarnemingen waren te herleiden tot *X. triangulum*, *X. ditrapezium* of *D. brunnea*.

VERSPREIDING IN EUROPA

Xestia stigmatica kent in Europa een grote verspreiding. Vanaf de Pyreneeën, Zuid-Italië en het zuiden van Griekenland tot en met het zuiden van Scandinavië en van Groot-Brittannië tot en met het midden van Rusland is er sprake van een groot aaneengesloten areaal (Fibiger 1993). Het is opvallend hoe de areaalgrens zich om Nederland heen buigt. Nowacki (1998) noemt de soort voor Centraal-Europa lokaal maar schaars. In Groot-Brittannië is de soort bedreigd en is er een speciaal herstelprogramma voor ontwikkeld. In België ontbreekt ze in het aangrenzende Vlaanderen maar ze is wel te

vinden in de zuidelijke provincies Namen en Luxemburg (De Prins 1998). In Duitsland is de soort in alle deelstaten vastgesteld (Forster & Wohlfahrt 1971). In de beide provincies die aan Nederland grenzen, Niedersachsen en Nordrhein-Westfalen, is de soort schaars en bedreigd (www.schmetterlinge-deutschlands.de, april 2007). Vanuit Deurne gezien bevinden de dichtstbijzijnde vindplaatsen in België en Duitsland zich op circa 100 kilometer afstand.

DE VINDPLAATS

De Mariapeel en Deurnese Peel zijn de restanten van een uitgestrekt oerlandschap met levend hoogveen. Tot ruim vijftig jaar geleden werd de bovenlaag afgegraven, vaak tot op de zand- ondergrond, en na het staken van de ontginningen werd het aan zijn lot overgelaten. Het gebied groeide dicht met pijpenstrootje *Molinia* en berk *Betula* en de uitgeveende kuilen vulden zich met gitzwart water (Caspers & Post 1996). Het is tegenwoordig een gevarieerd gebied met plassen, moerassen en natte bossen met wilg *Salix* en els *Alnus glutinosa*. Op droge ruggen is grove den *Pinus sylvestris* aangeplant en plaatselijk is er zomereik *Quercus robur* te vinden, omringd door heideveldjes. In enkele oude veenputten is het hoogveen weer tot ontwikkeling gekomen. Het gebied is aangewezen als Habitatrictlijngebied vanwege het voorkomen van drie bijzondere biotopen: 'psammofiele heide met *Calluna* en *Genista*', 'Noord-Atlantische vochtige heide met *Erica tetralix*' en het type 'aangetast hoogveen waar natuurlijke regeneratie nog mogelijk is'. Dit toont het wetenschappelijke belang van dit voormalige hoogveengebied.

De laatste 25 jaar is het reservaat van karakter aan het veranderen. Mede onder invloed van voedselrijk water uit de omgeving en depositie van verzurende stoffen treedt er sterke vergrassing op met pijpenstrootje *Molinia caerulea*. Het open water verlandt naar dichte moerassen, met een snelle opmars van berk *Betula*, wilg *Salix* en els *Alnus glutinosa*. Plaatselijk is een dicht moerasbos

ontstaan, een biotoop dat vijftig jaar geleden nog geheel onbekend was in deze streek. In het verleden was het gebied van verre zichtbaar als een hoge bult met aan de horizon een enkele berk. Nu zou de argeloze toeschouwer de indruk krijgen dat er een groot bos ligt.

Met gebiedsgerichte maatregelen is Staatsbosbeheer bezig delen te herstellen. Door de aankoop van laaggelegen landbouwpercelen, het aanleggen van kades en het plaatsen van stuwen wordt in de kern van het gebied het waterpeil verhoogd. Het hoogveen kan tot ontwikkeling komen en een deel van het moerasbos is aan het afsterven. Een belangrijke doelstelling van Werkgroep Behoud de Peel gaat daarmee in vervulling: de realisering van een uitgestrekt gebied dat woest en ledig is en herinneringen oproept aan de natuurlijke staat en desolatheid van 200 jaar geleden (Van Engen & Joosten 1994).

Vijf kilometer ten zuiden van de Mariapeel, aan de Noordervaart, begint het Kanaal van Deurne dat na zestig kilometer in het noorden uitmondt in de Maas. In het verleden had het een belangrijke betekenis voor de afvoer van turf maar die economische functie is komen te vervallen. Vanuit ecologisch oogpunt is het een aanwinst want deze verbindingzone is een schakel tussen grote natuurgebieden in het oosten van Noord-Brabant. Aan de oostzijde van de Deurnese Peel stroomt het kanaal over een lengte van vijf kilometer door de Peel, omzoomd door kruidenrijke bermen en opgaand moerasbos. Aan weerszijden daarvan liggen zompige moerassen. *Xestia stigmatica* is in 2001 waargenomen langs dit kanaal (fig. 6). Op 2,5 kilometer ten oosten van dit kanaal en een kilometer ten noorden van het kerkdorp Helenaveen ligt in de Deurnese Peel een voormalig visvijvercomplex. Er bevinden zich percelen bos met Douglasspar, eik en berk (fig. 7) en de wateren zijn omzoomd met wilg en els. Vijftien jaar geleden heeft de visvereniging het verkocht aan Staatsbosbeheer en het gebied is toegevoegd aan de Ecologische Hoofdstructuur. In 2007 is hier het tweede exemplaar van *X. stigmatica* verzameld.

De vlinderhistorie van deze gebieden is redelijk bekend. Tussen 1935 en 1968 heeft C. Nies uit

Deurne de Peel afgestroopt op vlinders. In dertig jaar tijd bouwde hij een indrukwekkende verzameling op met ruim 12.000 opgezette vlinders (collectiegegevens bekend bij auteur). De collectie bevindt zich in het 'Beiaard en Natuurmuseum' te Asten. Het moet voor Nies geen opwekkende bezigheid zijn geweest om de ondergang van de bijzondere vlinderfauna te volgen. Zo zijn bijvoorbeeld alle parelmoervlindersoorten verdwenen. Nies heeft het niet meer hoeven meemaken dat het laatste veenhooibeestje *Coenonympha tullia* (Müller, 1764) in 1991 verdween, een soort die in 1974 nog met duizenden rondvloog (waarnemingen auteur). Het in 2001 gestarte onderzoek waar ook P. van Son en J. Schipperen aan deelnemen, heeft duidelijk gemaakt dat de nachtvlinderfauna minder zware klappen heeft opgelopen dan die van de dagvlinders. Niettemin is de laatste Nederlandse vindplaats van de internationaal zeldzame *Phyllodesma ilicifolia* (Linnaeus, 1758) verloren gegaan. In de Peel zijn anno 2007 ruim 460 soorten Macrolepidoptera vastgesteld en daarmee behoort dit gebied tot de beste vlindergebieden van Nederland.

BIOLOGIE EN HABITAT

Xestia stigmatica begint half juni te vliegen, de top ligt eind juli en na augustus is de vliegtijd voorbij. De vangst van 13 augustus (in 2001) is aan de late kant. In 2001 begon het nachtvlinderonderzoek in de Peel pas op 6 augustus en tot 22 augustus is de plek zes keer bezocht. Er werd slechts één exemplaar waargenomen. Van 2001 tot en met 2007 is deze plek in juli en augustus 55 maal bezocht waarvan 35 keer met licht en 20 keer met smeer. Op deze vindplaats is de soort niet meer gezien. De tweede vindplaats is pas in 2007 onderzocht; bij drie bezoeken begin augustus werd er één exemplaar ontdekt.

De habitat van *X. stigmatica* wordt door verschillende auteurs in gelijke zin omschreven: mantelvegetaties van vrij vochtige bossen met een rijke kruidlaag (Fajčik 1998, Koch 1972, Nowacki 1998). Er worden geen speciale eisen gesteld, zelfs groeves, parken, tuinen en jonge bosaanplant

komen in aanmerking. Steiner & Ebert (1998) onderschrijven dit en voegen er hoogveen-gebieden aan toe. De vlinders komen goed op licht en kunnen met smeer aangelokt worden. In de avondschemering worden bloeiende kruiden bezocht.

De waardplanten voor rupsen in Baden-Württemberg bestonden uit framboos *Rubus idaeus*, sleedoorn *Prunus spinosa* en bosbes *Vaccinium myrtillus* (Steiner & Ebert 1998). In Engeland wordt speciaal onderzoek verricht naar het voorkomen en de biologie van *X. stigmatica*. Van 2002 tot 2005 is in het wild naar rupsen gezocht. Tussen 10 januari en 12 april werden ruim 125 rupsen aangetroffen op negen verschillende voedselplanten. Ruim viervijfde hiervan foerageerden op grote brandnetel *Urtica dioica* en bosbingelkruid *Mercurialis perennis* (Field & Waring 2006).

Beide Nederlandse vindplaatsen beantwoorden aan de in de literatuur omschreven biotopen. Ook de waardplanten voor de rups zijn er aanwezig.

DISCUSSIE

Gezien het grote areaal in West- en Midden-Europa was het een kwestie van tijd dat *X. stigmatica* in Nederland zou opduiken. De soort is wijd verbreid maar is schaars en lokaal aan de randen van het areaal. De biotoop is in Europa en Nederland ruim voorradig en de soort heeft een brede ecologische amplitude. Door veranderingen in het Nederlandse bosbeheer neemt de oppervlakte van de habitat, mantelvegetaties van vochtige bossen met een rijke kruidlaag, alleen maar toe. De dichtstbijzijnde vindplaatsen vanuit de vangstplek Deurne in Noord-Brabant liggen op 100 kilometer afstand in België en Duitsland. Tot nu toe zijn twee exemplaren verzameld, ondanks gerichte inspanningen in de afgelopen zeven jaar. De determinatie in het veld is niet eenvoudig omdat er een drietal soorten is met een meer dan oppervlakkige overeenkomst. Toch is het minder waarschijnlijk dat er zich exemplaren in collecties

Figuur 6. Vangplaats van *Xestia stigmatica* langs Kanaal van Deurne. Foto Frans Post.
 Figure 6. Collecting site of *Xestia stigmatica* along border of Kanaal van Deurne. Foto Frans Post.

Figuur 7. Vangplaats van *Xestia stigmatica* in bos bij een voormalig visvijvercomplex. Foto Frans Post.
 Figure 7. Collecting site of *Xestia stigmatica* in wood near a former fishpond. Foto Frans Post.

bevinden die fout zijn gedetermineerd want in opgezette staat komen de verschillen goed naar voren. De biotoop van *X. stigmatica* is in Zuid- en Oost-Nederland overvloedig aanwezig en daarom is het niet uitgesloten dat er op termijn, met de stijging van de temperatuur in het verschiet,

meer exemplaren zullen opduiken. Vooralsnog beschouw ik beide exemplaren als zwervers, maar het is niet uitgesloten dat er zich in de nabije omgeving een kleine populatie ophoudt.

DANKWOORD

Een dankwoord is verschuldigd aan Johan Schipperen en Piet van Son die mij sinds 2001 met grote ijver bijstonden op onze vele vruchteloze missies om meer exemplaren van *X. stigmatica* te bemachtigen.

LITERATUUR

- Caspers, T. & F. Post 1996. Natuur in Noord-Brabant, twee eeuwen plant en dier. – Stichting het Noord-Brabants Landschap, Haaren.
- De Prins, W. 1998. Catalogue of the Lepidoptera of Belgium. – Studiedocumenten van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussel 92: 1-236.
- Engen, H. van & H. Joosten 1994. Wild & Woest & Ledig. Gebiedsvisie Natuur, Bos en Landschap 'De Peelvenen' (eindconcept). – DLO Staring Centrum, Wageningen.
- Fajčík, J. 1998. Die Schmetterlinge Mitteleuropas II, Noctuidae. – Jaroslav Fajčík, Bratislava.
- Fibiger, M. 1993. Noctuidae Europaeae 2, Noctuinae II. – Entomological Press, Søro.
- Fibiger, M. & B. Skuhle 2004. Noctuidae. – In: Karsholt, O. & E.J. van Nieukerken (eds.). Fauna Europaea: Lepidoptera. version 1.1. [www.faunaeur.org]
- Field, R.G. & P. Waring 2006. A survey and ecological study of the Square-spotted Clay *Xestia rhomboidea* (Esper.) in Cambridgeshire and Essex with additional results from Scotland and Wales. – Entomologist's Record 118: 57-65.
- Foster, W. & T.A. Wohlfahrt 1971. Die Schmetterlinge Mitteleuropas IV: Eulen (Noctuidae). – Franckh'sche Verlagshandlung, Stuttgart.
- Hacker, H. 1998. Die Typen der von E.J.Ch. Esper (1742-1810) in seinem 'Die Schmetterlinge in Abbildungen nach der Natur' beschriebenen Noctuoidea (Lepidoptera). – Esperiana 6: 433-468.
- Koch, M. 1972. Wir bestimmen Schmetterlinge III, Eulen. – Neumann Verlag, Leipzig.
- Koomen, P. 1996. Verslag Wintervergadering NEV 10 februari 1996 te Utrecht. – Entomologische Berichten Amsterdam 56: xxxvii-xxxix.
- Nowacki, J. 1998. The noctuids of central Europe. – František Slamka, Bratislava.
- Parsons, M. 2004. Notes on the distribution of Square-spotted Clay *Xestia rhomboidea* (Esp.) in the British Isles, including some additional records. – Atropos 21: 6-13.
- Skinner, B. 1984. Colour identification guide to moths of the British Isles. – Penguin Group, London.
- Steiner, A. & G. Ebert 1998. Die Schmetterlinge Baden-Württembergs 7, Nachtfalter v. – Eugen Ulmer, Stuttgart.
- Vuure, J. van 2007. *Platyperigea kadenii* (Lepidoptera: Noctuidae) heeft Nederland bereikt. – Entomologische Berichten, Amsterdam 67: 151-152.
- Waring, P. 2003. The distribution of the Square-spotted Clay *Xestia rhomboidea* in the British Isles. – Atropos 19: 74-75.
- Waring, P. & M. Townsend 2006. Nachtvinders. Veldgids met alle in Nederland en België voorkomende soorten. – Tirion Uitgevers B.V., Baarn.

SUMMARY

A discovery in De Peel: the noctuid moth *Xestia stigmatica* new for the Netherlands (Lepidoptera: Noctuidae)

Xestia stigmatica is present all over Europe, but was not recorded in the Netherlands. In 2001 a single female was caught at light, in the commune of Deurne (province of Noord-Brabant). The site is located in De Peel, a large peat area, which has been largely exploited in the past. Thanks to huge efforts to find more specimens, a second female was caught at syrup in 2007, close to the first site. We tentatively consider the two females vagrants, although it cannot be excluded that a small population exists near Deurne.

F.A.H.E. Post
Henriëtte Ronnerstraat 23
5038 KH Tilburg
fpost@euronet.nl